

29.1.2021

42/D.a.2/2021

Sosiaali- ja terveysministeriö

Viite: *Lausuntopyyntö VN/22132/2020*

Asia: **Saamelaiskäräjien lausunto tasa-arvopoliittisen selonteon valmisteluun**

1. Tausta

Sosiaali- ja terveysministeriö pyytää lausuntoa siitä, mitä kysymyksiä sukupuolten tasa-arvoa koskevan selonteon valmistelussa pitäisi ottaa huomioon ja millaisia kansallisia tavoitteita selonteossa pitäisi asettaa. Valtioneuvosto antoi ensimmäisen tasa-arvoselonteon eduskunnalle vuonna 2010. Tavoitteena on, että hallitus antaa uuden selonteon eduskunnalle vuoden 2021 loppuun mennessä. Tasa-arvopoliittinen selonteko koskee sukupuolten tasa-arvoa. Suomalainen tasa-arvopoliittikka koskee kaikkien sukupuolten tasa-arvoa. Tasa-arvopoliittikassa otetaan huomioon sukupuolen lisäksi myös muut ihmisen asemaan yhteiskunnassa vaikuttavat erot, kuten esimerkiksi ikä ja etninen alkuperä. Suomalainen tasa-arvopoliittikka perustuu tasa-arvolakiin, Euroopan unionin oikeuteen, kansainvälisiin ihmisoikeussitoumuksiin, tasa-arvoselontekoon sekä hallituksen linjauksiin. Tasa-arvotyötä tehdään kaikissa ministeriöissä esimerkiksi ottamalla huomioon se, millä tavalla tehty päätös vaikuttaa eri sukupuoliin.

Selontekoa valmistellaan työryhmässä, jossa ovat mukana sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö ja ulkoministeriö sekä joukko asiantuntijoita. Kokonaisuuden valmistelusta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö. Selontekoa käsitellään tasa-arvoasioista vastaavan ministerin Thomas Blomqvistin johdolla valtiosihteeristä koostuvassa ryhmässä. Selonteon antamisesta päätetään aikanaan valtioneuvoston yleisistunnossa.

Selonteko on valtioneuvoston strategisen toiminnan linjaus. Valtioneuvoston tasa-arvopoliittisessa selonteossa linjataan pitkän ajan kansalliset tasa-arvopoliittikan tavoitteet 2020-luvun loppuun saakka. Tarkoituksena on, että selonteko ja sen valmistumisen jälkeen kehitettävä ja valtion eri hallinnonalat kattava sukupuolten tasa-arvon tilaa seuraava järjestelmä muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Selonteon esivalmistelussa on jäsennelty eri teema-alueet, jotka ovat a) hoito ja huolenpito, b) sivistys, koulutus ja tiede, c) työ ja elinkeino, d) hyvinvointi, terveys ja elinolot, e) vapaus, koskemattomuus, turvallisuus ja yksityisyys, f) osallisuus, g) oikeusturva ja h) valta ja resurssit. Tavoitteena on tunnistaa keskeisimmät muutokset toimintaympäristössä ja niiden vaikutukset kaikkien sukupuolten asemaan.

2. Saamelaiskäräjien lausunto

2.1 Saamelaiskäräjien huomiot

Lausuntopyynnön kysymys nr. 6:

Muuta mahdollisesti huomioitavaa selonteon valmistelussa

Saamelaiden sukupuolten väliset tasa-arvokysymykset ovat laajoja ja ne limittyvät läheisesti yhteen niin yhdenvertaisuuden, oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen kuin sukupolvien ja kansojen tasa-arvoon. Saamelaisilla omana kansana on yksilöllisten oikeuksien ja lisäksi myös alkuperäiskansalle kuuluvia kollektiivisia oikeuksia.

Saamelaisyhteisöissä naisilla on historiallisesti ollut tasa-arvoinen asema miesten kanssa, jolle on tyypillistä etenkin roolien, tehtävien ja elämänpiirien symmetrisyys ja toisiaan täydentävyys. Yhteiskunnan muutokset on kuitenkin muuttamassa saamelaisyhteisön omia käytänteitä. Saamelaiden perinteiset arvot, kuten kieli, suku, yhteisö, vahva identiteetti, luonto, perinteiset elinkeinot, sukupuolten välinen tasa-arvo ja monikulttuurisuus joutuvat suomalaisesta yhteiskunnasta tulevan muutospaineen alle.

Saamelaiset perheet ja nuoret kohtaavat suomalaisen yhteiskunnan rakenteista, koulutus-, ja aluepolitiikasta johtuen painetta saamelaisen kulttuurin ylläpidosta, kulttuuriperinnön ja kielen säilyttämisestä. Saamelaisilla nuorilla pitäisi olla nykyistä paremmat yhtäläiset mahdollisuudet sukupuolesta riippumatta valita jatkavatko he perinteisissä saamelaiselinkeinoissa vai kouluttautuvatko muihin ammatteihin. Valtion harjoittama elinkeinopolitiikka, erityisesti poronhoitoa säätelevät lait ovat vaikeuttaneet miesten ja erityisesti naisten osallistumismahdollisuuksia perinteiseen ja usein perittyyn elinkeinoonsa. Samaan aikaan saamelaismiehet erottuvat saamelaisnaisista heikommalla koulutustasolla¹. Perinteisten elinkeinojen kannattavuus, koulutusjärjestelmä ja mm. poronhoidon tukijärjestelmä tukevat edelleen saamelaiden sukupuolten välisen epätasa-arvoisuuden kehittymistä.

Kaupungistuminen on yhä suurempi haaste erityisesti kielen ja kulttuurin siirtämisessä tuleville sukupolville. Nykytilanteessa niin saamelaiset naiset kuin miehetkin ovat vastakkaisten vaatimusten ristitulesa: toisaalta heiltä odotetaan perinteisten kulttuuriarvojen ja käytänteiden vaalimista ja toisaalta heille asetetaan samat odotukset kuin yleensä yhteiskunnassa eri sukupuolille asetetaan. Monet ovat muuttaneet tai muuttavat opiskelun tai työn vuoksi pois perinteisiltä asuinalueiltaan kaupunkiin. Kaupungistuminen ja sen mukanaan tuomat haasteet vaativat perheiltä, erityisesti saamelaisvanhemmilta, erityisiä ponnisteluja saamen kielen ja kulttuurin säilyttämisessä ja siirtämisessä lapsilleen.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten varhaiskasvatus-, opetus- sekä sosiaali- ja terveyspalveluiden puute heikentää saamen kielen asemaa, käyttöä ja kehittymistä erityisesti niissä elinympäristöissä, joissa ei muutoin ole luonnollisia kielenkäyttöympäristöjä. Tällä on vaikutusta myös saamelaiskulttuurin elinvoimaisena säilymiselle ja perinteisen tiedon välittymiseen nuoremmalle sukupolvelle. Elävä saamen kieli, perinteiset elinkeinot ja saamelaiskulttuuri tarvitsevat säilyäksään kaikkia sukupolvia ja sukupuolia.

¹ Kaiser N. Mental health problems among the Swedish reindeer-herding Sami population : in perspective of intersectionality, organisational culture and acculturation [dissertation]. Umeå: Umeå Universitet; 2011.

Saamelaisten kokeman assimilaatiopolitiikan seurauksena saamelaisten sukupuolien väliset tasa-arvoiset mahdollisuudet ylläpitää saamen kieltä ja kulttuuriperintö sekä yhteiskuntajärjestelmät ovat kovien ristipaineiden alla. Saamelaiset ovat kokeneet, ja kokevat edelleen, niin arkipäivän kuin rakenteellista syrjintää. Syrjintää tapahtuu niin arkipäivässä kuin hallinnollisissa rakenteissa ja se liittyy saamelaiseen kulttuuriin, kieleen, maa- ja metsätalouteen, luonnonvaroihin sekä muihin perusoikeuksiin. Saamelaisen kulttuurin ylläpitoa ja kehittämistä heikentää mm. se, että lainsäädännön mukaiset oikeudet toteutuvat heikosti tai eivät ollenkaan².

2.2 Tulevaisuuden tasa-arvokysymykset

Lausuntopyynnön kysymys nr. 1:

Tavoitteiden asettamiseksi on selonteossa tarkoitus käsitellä toimintaympäristössä tapahtuvia muutoksia sekä niiden ennakoitavissa olevia vaikutuksia sukupuolten tasa-arvoon. **Millaisia tulevaisuutta ennakoivia tasa-arvokysymyksiä tai ongelmia mielestänne pitäisi selonteossa painottaa?** Tarkasteltava aika on nykyhetkestä vuoteen 2030. Mainitkaa ja perustelkaa **enintään viisi** selkeää kysymystä. Mikäli mahdollista, sijoittakaa ne teemaotsikoiden alle sopivaksi katsomaanne kohtaan. Teema-alueet on esitelty edellä

1. Saamelaisten itsemääräämisoikeuden vahvistaminen

Saamelaisen väestön ja pääväestön tasa-arvon edistäminen kohtaa edelleen haasteita. Saamelaisten nyky muodossaan lakiin kirjattua kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa muodostettaessa, Saamelaiskäräjistä annetun lain esitöissä todettiin periaate, jonka mukaan lopullinen konkreettinen sisältö kulttuuri-itsehallinnolle toimivaltaraajoineen³ oli tarkoitus kirjata lakiin, ympäröivän lainsäädännön kehittyessä. Saamelaisten asema alkuperäiskansana sekä kielelliset ja kulttuuriset oikeudet on turvattu perustuslain tasolla. Perustuslain 17.3 §:ssä turvattujen oikeuksien toteutumisen lähtökohtana on, että saamen kieli ja saamelaiskulttuuri ovat riittävän täsmällisesti ja kattavasti suojattu aineellisessa lainsäädännössä. Oman kielen ja kulttuurin oppiminen, niiden ylläpitäminen, käyttäminen ja kehittäminen ovat saamelaisille kuuluvia perustavanlaatuisia oikeuksia, joiden puuttuminen johtaa saamelaisten kohdalla eriarvoisuuteen yhteiskunnassa. Ihmisten yhdenvertaisuuden toteutuminen on ihmisoikeuksien keskeisiä periaatteita. Suomi on sitoutunut kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, jotka ovat velvoittavaa lainsäädäntöä ja velvoittavat viranomaisia mm. saamelaisten oikeuksien toteuttamisessa ja suojelemisessa. Suomen lainsäädännössä perus- ja ihmisoikeuksien toteuttaminen on viranomaisten vastuulla siten, että viranomaisten tulee järjestää olosuhteet (lainsäädäntö, järjestelmät, rakenteet) sellaisiksi, että saamelaisten perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat.

2. Tasa-arvon lisääminen päätöksenteossa

² Kts. Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella. Oikeusministeriön julkaisu 39/2016.

³ HE 248/1995, osio 3.1 Esityksessä on lähtökohtana, että Suomen saamelaisten itsemääräämisoikeutta heitä erityisesti koskevissa asioissa pyritään kehittämään edelleen etno-poliittisen ratkaisun ja siihen liittyvien erityisten oikeuksien perustalta lähinnä saamelaisten kotiseutualueella. Tästä lähtökohdasta saamelaisten hallinnollis-poliittista asemaa esitetään turvattavaksi perustuslain ja lain tasoinen säännöksiin. Saamelaisilla alkuperäiskansana olisi saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskevissa asioissa perustuslaissa turvattu kulttuuri-itsehallinto. Säännöksellä pyritään siihen, että tulevassa lainsäädännössä määrättäisiin saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevissa asioissa toimielimet, toimivaltaratjat ja tehtävät saamelaishallinnolle, kunnalliselle itsehallinnolle ja valtion hallinnolle. Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoon kuuluvien tehtävien hoito turvattaisiin valtion varoin. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto olisi dynaamista ja saamelaiset voisivat itse kehittää sitä. Kulttuuri-itsehallinnon keskeisenä elimenä toimisi saamelaisten kansanvaltainen edustajisto saamelaiskäräjät, joka perustettaisiin lailla saamelaisvaltuuskunnan sijaan.

Eri sukupuolten yhtäläinen edustavuuden varmistaminen poliittisissa päätöksentekoprosesseissa on edelleen edistettävä. Päätöksentekoprosesseissa tulee erikseen kiinnittää huomiota myös eri vähemmistöryhmiä edustavien naisten mahdollisuuteen osallistua. Uhka tasa-arvon toteutumiselle saamelaisessa yhteiskunnassa on nykyisen hallintakulttuurin ylläpito ja valtanäkökulmasta heikommassa asemassa olevan vähemmistön aloitteiden, esitysten ja lausuntojen, joilla pyritään edistämään sukupuolten välistä tasa-arvoa saamelaisessa yhteiskunnassa⁴ sivuuttaminen ja mitätöiminen, Ministeriöissä tulisi edistää vaikutusarviointien toteuttamista saamelaisia alkuperäiskansana erityisesti koskevista asioista ja saamelaisten omaa elinolojaan koskevan tiedon kunnioittamista sisällyttämällä se nykyistä vahvemmin päätöksentekoon.

Vaaleilla valitun Saamelaiskäräjien varsinaisista jäsenistä 52 prosenttia on naisia ja 48 prosenttia miehiä. Tasa-arvon toteutumista tulee edelleen edistää myös saamelaisten perinteisten elinkeinojen päätöksenteossa mm. Siten, että lainsäädännöllä mahdollistetaan naisten nykyistä vahvempi osallistuminen perinteisten elinkeinojen harjoittamiseen. Nykyinen lainsäädäntö ja tukijärjestelmät ohjaavat poronhoitoa miesvaltaiseksi elinkeinoksi.

3. Tasa-arvon toteutumista haittaava rakenteellinen eriarvoisuus

Saamelaisen yhteiskunnan tasa-arvokehitystä haittaava rakenteellinen eriarvoisuus tulee tunnistaa ja purkaa. Lainsäädännön asettamat lähtökohdat eriarvoistavat saamelaisen perinteisen elinkeinon harjoittamisen. Säädökset (mm. lomitussäädännön puute) rajoittavat naisten osallitumismahdollisuuksia perinteiseen ja perittyyn elinkeinoonsa. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden saatavuuden haasteet heikentävät saamelaisten lasten ja nuorten mahdollisuuksia kasvaa saamen kielisiksi ja saamelaiseen kulttuuriin, heikentävät perheiden hyvinvointia sekä osaltaan jatkavat valtion assimilaatiopolitiikkaa.

4. Turvallisen osallistumis- ja keskusteluympäristön edistäminen

Saamelaisiin kohdistuu säännöllisesti vihapuhetta. Saamelaiset joutuvat vihapuheen kohteeksi mm. sosiaalisessa mediassa. Verkkohäirintä ja viharikokset ovat vakava uhka sananvapaudelle sekä julkisesta keskustelusta ja poliittisesta päätöksenteosta vetäytymiselle. Viharikos aiheuttaa yksilön lisäksi seurauksia laajemmalle yhteisölle. On tarve suunnitelmallisimmalle toimille turvallisten osallistumis- ja keskusteluympäristöjen luomiseksi.

5. Digitalisaatio ja tietosuoja

Digitaaliset asiakastietojärjestelmät ja asiointipalvelut yleistymisen myötä voidaan nopeiten lisätä saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta. Tietoarkkitehtuureissa ja -järjestelmissä on turvattava niiden toteuttaminen saamen kielellä ja erityishenkilötietoryhmiä koskevat tietosuojajärjestelyt. Kulttuurinmukaisten ja saamenkielisten palveluiden digitalisaatiossa on saamelaiset käyttäjäryhmänä otettava mukaan kehittämiseen, myös niin että ikääntyvällä väestöllä ja asutuskeskittymien ulkopuolella asuvilla on yhtäläinen mahdollisuus niiden käyttöön.

⁴ Saamelaiskäräjät on esittänyt mm. lakia poronhoitajien sijaisvusta (1238/2014) kehitettäväksi siten, että se lisäisi sukupuolten välistä tasa-arvoa. Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisissa neuvotteluissa (17.9.2020) sosiaali- ja terveysministeriö totesi, että poronhoitajien erilainen asema lomitussäädännössä ei loukkaa yhdenvertaisuuslakia eikä tasa-arvolakia.

2.3 Tasa-arvopoliittiset tavoitteet

Lausuntopyynnön kysymys nr.2:

Marinin hallituksen tavoitteena on parantaa kunnianhimoisesti tasa-arvoa yhteiskunnassa ja nostaa Suomi tasa-arvon kärkimaaksi. **Mitkä mielestänne pitäisi olla Suomen kansalliset pitkän ajan tasa-arvopoliittiset tavoitteet**, jotka toteutuessaan veisivät Suomea tasa-arvoisemmaksi yhteiskunnaksi? Huomioikaa, että kysymys on tavoitteista, ei välineistä tai toimenpiteistä. Tarkasteltava aika on nykyhetkestä vuoteen 2030. Mainitkaa **enintään viisi** konkreettista, selkeää ja seurattavissa olevaa tavoitetta.

1. Saamelaisen kulttuurin ja kielen turvaaminen kehittämällä tasa-arvoinen ohjaus-, hallinto- ja budjettikulttuuria

On tarve kehittää suunnitelmallista sukupuolitietoista alkuperäiskansapolitiikka, minkä avulla estetään moniperusteisen syrjinnän toteutumista saamelaisten osalta. Ministeriöiden tulisi tiedostaa lakien vaikutusarviointien, talous-arvioiden ja muiden ohjaavien instrumenttien käytössä niiden vaikutukset saamelaisen yhteiskunnan tasa-arvon kehittymiseen. Ministeriöiden tulisi kehittää toimialalleen alkuperäiskansan elinoloja kuvaavia tasa-arvoindikaattoreita ja vaikutusarviointimekanismeja yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa.

2. Moniperusteisen syrjinnän vähentäminen ympäristö-, ilmasto- ja maankäyttöpolitiikassa

Varmistetaan, että saamelaisilla on yhtäläiset osallistumis- ja päätöksenteko-oikeudet.

3. Saamelaisten perheiden tukeminen saamen kielen ja kulttuurin ylläpidossa ja siirtämisessä seuraavalla sukupolvelle

Saamelaisten perheiden ja lasten tukeminen heijastaisi positiivista voimaantumista koko kansalle. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen tuottamisen yksi suurimpia haasteita on koulutetun saamenkielisen henkilöstön puute niin sosiaali- ja terveyspalveluissa, perusopetuksessa kuin varhaiskasvatuksessa. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen saatavuuden yhtenä ratkaisevana edellytyksenä on saamenkielisen, koulutetun henkilöstön saatavuus, johon nykyinen koulutuspolitiikka ei kykene riittävästi vastaamaan.

4. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuus

Systemaattisesti karttuvaa tietovarantoa saamelaisväestön palvelutuotannosta, -käytöstä ja kustannuksista ei ole saatavilla⁵. On aloitettava toimet, joilla seurataan palveluiden laatua ja vaikuttavuutta, kustannuksia ja tuottavuutta sekä asiakkaiden palvelujen yhteensovittamisen toteutumaa. Viimeaikaiset raportit, tutkimukset ja selvitykset osoittavat, että saamenkielisiä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja ei ole riittävästi saatavilla, eivätkä ne turvaa saamelaisille riittäviä mahdollisuuksia ruumiillisen ja henkisen terveytensä ylläpitämiseen pääväestöön verrattuna. Laadukkaiden saamenkielisten palveluiden saatavuuden esteinä on todettu olevan saamenkielisen henkilöstön puute, riittämättömät toimet kielitaidon lisäämiseksi sekä palvelujärjestelmää koskevat puutteet, kuten ohjaus-, kehittämis- ja

⁵ Sosiaali- ja terveyspalvelut: Lappi, Asiantuntija-arvio, syyskuu 2018, THL:n asiantuntijaryhmä <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137225/Lappi%20asiantuntija-arvio%20-%20harjoitus%20syyskuu%202018.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

resurssointivajeet⁶. Tiedossa olevien ongelmien ratkaisemiseksi ei ole kuitenkaan ryhdytty määrätietoisiin toimenpiteisiin. Valtion tulisi ottaa selvempi kokonaisvastuu saamelaisen alkuperäiskansan sosiaali- ja terveystalouden tilanteesta, kuten esim. Norjassa on tehty. Lisäksi tulisi laatia saamenkielisiä tutkimus-, seuranta- ja diagnostisia testejä. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden heikko saatavuus asettaa niin saamelainaiset kuin -miehet heikompaan asemaan.

5. Saamelaisia koskevan tiedontuotannon vahvistaminen

Saamelaisten osalta vertailukelpoista, ajantasaista, systemaattisesti kerättyä ja relevanttia tietoa on vain rajallisesti saatavilla ja monilta osa-alueilta se puuttuu kokonaan. Sen vuoksi Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisväestön terveyttä ja hyvinvointia koskevaan tiedontuotantoon luodaan selkeät rakenteet, joissa toteutuu EU:n tietosuojadirektiivien mukaiset, erityisiä henkilötietoryhmiä koskevat vaatimukset sekä saamelaisten perustuslain mukaiset oikeudet kansaansa koskevaan tiedontuotantoon yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa.

Lausuntopyynnön kysymys nr.3:

Mitkä mielestänne pitäisi olla **Suomen tasa-arvopoliittiset tavoitteet koskien Euroopan unionia ja kansainvälistä toimintaympäristöä?** Täsmäntäkää ja perustelkaa, mikäli mahdollista.

1. **Läpileikkaava tavoite: Tasa-arvon edistäminen, ml. alkuperäiskansojen naisten ja tyttöjen tasa-arvon edistäminen, kaikessa Suomen kansainvälisessä toiminnassa**

Suomen tulee jatkaa tasa-arvon edistämistä kaikilla Suomen ulkopolitiikan sektoreilla. Suomi on toiminut uranuurtajana naisten ja tyttöjen oikeuksien ja sukupuolten välisen tasa-arvon edistämässä, ja työtä tulee jatkaa. Tärkeää on edistää mm. koulutusta, palveluja sekä osallistumista päätöksentekoon. Suomen tulee vaatia kansainvälisten ihmisoikeusstandardien noudattamista sekä seurata niitä kansainvälisessä yhteistyössä. Suomen tulee edistää tasa-arvoa ja naisten ja tyttöjen oikeuksia kansainvälisillä areenoilla ja vaatia neuvoteltaviin päätöksiin sekä sopimuksiin mukaan ihmisoikeuksien sekä tasa-arvon kunnioittaminen. Suomen tulee aktiivisesti edistää tasa-arvoa sekä naisten ja tyttöjen oikeuksia niin EU:n sisä- kuin ulkopolitiikassakin.

2. **Erytistavoite: Alkuperäiskansanaisten ja tyttöjen voimaantumisen (eng. empowerment) edistäminen**

Maailmassa on arviolta noin 185 miljoonaa alkuperäiskansojen naista, jotka kuuluvat yli 5000 eri alkuperäiskansaan. (FAO, 2021). Alkuperäiskansojen naisilla on tärkeä rooli niin perinteisen tiedon ylläpitämisessä sekä välittämisessä sukupolvilta toisille, nälän ja aliravitsemuksen poistamisessa, ilmastonmuutoksen hillinnässä sekä siihen sopeutumisessa ja perheestä sekä suvusta huolehtimisessa. Alkuperäiskansojen naisten ja tyttöjen oikeuksien tunnustamisessa, kunnioittamisessa ja toimeenpanossa on kuitenkin edelleen haasteita ja rajoituksia.

Alkuperäiskansojen naisten sekä tyttöjen oikeuksien tunnistaminen, kunnioittaminen, toimeenpano ja vaikutusmahdollisuuksien lisääminen on keskeinen asia alkuperäiskansojen

⁶Tiedosta arviointiin: Sosiaali- ja terveystalvet OYS-erityisvastuualueella, Päätösten tueksi 8/2019 THL:n asiantuntija-arvio; Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2017; Saamen kielibarometri 2016, oikeusministeriö; Heikkilä ym. 2019. Buorre eallin gávppogis -saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa; Ruotsala & Lehtola 2017. Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus.

oikeuksien vahvistamiseen sekä myös moneen globaaliin haasteeseen vastattaessa. Näin ollen on tärkeää, että kansainvälistä työtä alkuperäiskansanaisten ja tyttöjen oikeuksien eteen tehdään aktiivisesti. Suomen tulee pyrkiä aktiivisesti edistämään alkuperäiskansanaisten ja -tyttöjen aseman paranemista kaikessa ulkopoliitikassaan, ml. kehityspolitiikka, talous, ympäristö ja ilmastonmuutos. Suomen tulee tukea aktiivisesti alkuperäiskansanaisten ja -tyttöjen asemaa edistävien YK:n erityisjärjestöjen, rahastojen ja ohjelmien toimintaa. Suomen tulee aktiivisesti edistää ja tukea ohjelmia ja politiikkaa, jotka edistävät alkuperäiskansojen naisten ja tyttöjen oikeuksia niin EU:n sisä- kuin ulkopoliitikassakin.

Suomen tulee kunnioittaa ja vaatia muita valtioita sekä toimijoita kunnioittamaan alkuperäiskansojen vapaa, tietoon perustuva ennakkosuostumus (free, prior and in-formed consent; FPIC) -periaatetta politiikassa ja hankkeissa, jotka kohdistuvat tai muulla tavalla vaikuttavat alkuperäiskansojen sekä alkuperäiskansanaisten ja tyttöjen elämään.

Saamelaiskäräjät tarjoaa mielellään asiantuntemustaan Suomen ulkopoliitiikan toimintaan, joka liittyy alkuperäiskansoihin, ja pitää suotavana, että alkuperäiskansoihin kohdistuvasta toiminnasta konsultoidaan saamelaiskäräjiä.

2.4 Sukupuolten oikeudellinen asema

Lausuntopyynnön kysymys nr.4:

Lainsäädäntö on yksi merkittävä sukupuolten tasa-arvopolitiikan väline. **Miten lainsäädäntöä tai yksilön oikeussuojaa pitäisi mielestänne kehittää sukupuolten tasa-arvon lisäämiseksi?** Huomatkaa, että kysymys ei koske ainoastaan tasa-arvolakia.

1. Lainsäädännön vaikutusarvioinnin kehittäminen

Edistetään läinsäädännön valmistelutyön vaikutusarvioinnin kehittämistä Saamelaiskäräjien kanssa. Saamelaiskäräjillä on saamelaisten virallisena edustajan eri sektorien asiantuntijalautakuntia, joiden asiantuntemusta tulisi nykyisin paremmin hyödyntää lakien vaikutusarviointeja valmisteltaessa, ja siten edistää myös tasa-arvon toteutumista. Alkuperäiskansan oikeuksien osalta vaikutusarviointi on osa sitä kokonaisuutta, että kansa itse saa osallistua oikeuksien toteutumisen suunnitteluun, arviointiin ja turvaamiseen⁷.

2. Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä moniperustaisen syrjinnän vähentäminen ympäristö-, ilmasto- ja maankäyttöpolitiikassa

Ympäristöön, ilmastoon ja maankäyttöön liittyvät lait, sopimukset ja päätökset vaikuttavat merkittäväällä tavalla saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutumiseen. Saamelaisten kotiseutualueen maihin ja vesiin liittyvillä päätöksillä on suoria vaikutuksia saamelaisten edellytyksiin harjoittaa alueella perinteisiä elinkeinojaan. Ympäristö-, ilmasto- ja maankäyttöpolitiikassa tulee edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa varmistamalla, että saamelaisnaisilla ja -miehillä on tosiasialliset ja yhtäläiset vaikuttamismahdollisuudet saamelaisten kotiseutualueen maita ja vesiä koskevaan päätöksentekoon. Saamelaisille tärkeitä ympäristöön, ilmastoon ja maankäyttöön liittyviä oikeudellisia instrumenttejä ovat muun muassa ILO 169 –sopimus, Pohjoismainen saamelaissopimus, poronhoitolaki ja –asetus, kalastuslaki, Suomen ja Norjan välinen sopimus kalastuksesta Tenojoen vesistössä, Tenojoen vesistön kalastussääntö, ilmastolaki, kaivoslaki sekä maankäyttö- ja rakennuslaki.

3. Laki poronhoitajien sijaisavusta (1238/2014)

Poronhoitajien sijaisapulaki on kaikista sijaisapulaeista heikoimmalla tasolla sukupuolten välisen tasa-arvon osalta. Tällä hetkellä poronhoitajien sijaisapulaki ei edistä sukupuolten välistä tasa-arvoa, vaan sen kautta edistetään raskaus- ja perhevapaasyrjintää. Tämä ilmenee siten, että poronhoitajilla ei tällä hetkellä ole mahdollisuutta saada sijaisapua synnytystä tai lapsen hoitoa varten. Huomionarvoista on myös se, että sukupuolten välinen eriarvoisuus koskee ainoastaan poronhoitajien sijaisapulakia, sillä muiden sijaisapulakien nojalla naisilla on mahdollisuus saada sijaisapua synnytystä ja lapsen hoitoa varten. Poronhoitajien sijaisapulaki vaatii pikaista päivitystä, sillä voimassa olevassa muodossaan se aiheuttaa moniperustaista syrjintää saamelaisia poronhoitajanaisia kohtaan ja ylläpitää sukupuolten välistä epätasa-arvoa.

4. Edistetään eri sosiaaliturvan toimeenpanosta vastaavien viranomaisten saamen kielen ja kulttuurin etuusohjeiden valmistelua

Saamelaisen oikeussuojan turvaamiseksi on kehitettävä sosiaaliturvan toimeenpanosta vastaavien viranomaisten etuusohjeiden valmistelua. Sosiaaliturvan toimeenpanoa on kehitettävä niin, että turvataan osaavat ja tarkoituksenmukaiset käsittelyprosessit ja käytännöt,

⁷ Heinämäki ym. 2017: Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017.

jottei niiden kautta heikennetä saamelaista kulttuuria ja siihen lukeutuvien perinteisten elinkeinojen tasa-arvoisia harjoittamisedellytyksiä.

5. Kulttuurinmukaisten ja saamenkielisten sote-palveluiden saatavuus ja rahoitus

Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalveluiden saatavuus on varmistettava lisäämällä rahoituksen määrää vastaamaan vuosittaista tarvetta. Valtion talousarviossa on erillinen valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella (momentti 33.60.36). Saamelaiskäräjät sekä saamelaisten kotiseutualueen kunnat ovat vuosittain ilmoittaneet valtionavustuksen olevan riittämätön. Saamelaiskäräjien asema valtionavustuksen valvonnassa on tärkeä osa saamelaisten perustuslaillista itsehallintoa, jonka kautta saamelaiset voivat keskeisesti vaikuttaa saamelaisväestölle suunnattujen talvelujen toteuttamiseen. Valtionavustus saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi on järjestelmä, joka varmistaa erityisesti saamenkielisten henkilöiden oikeuksien toteutumisen sosiaali- ja terveydenhuollossa, ja on tästä syystä erityisen merkittävä osa perustalvelujärjestelmää.

6. Sosiaaliturvauudistus

Sosiaaliturvauudistuksessa on varmistettava, että saamelaisen kulttuurin erityispiirteet ja sitä koskeva heikennyskielto tunnistetaan ja niiden suojaaminen implementoidaan lainsäädäntöön sosiaaliturvauudistuksessa. Saamelaisiin perinteisiin elinkeinoihin ja niiden tasa-arvoisiin harjoittamisedellytyksiin liittyy erityispiirteitä, joita ei tunnisteta nykyisessä sosiaaliturvainsäädännössä. Tämä asettaa saamelaiset perinteisten elinkeinojen harjoittajina muita heikompaan asemaan ja altistaa moniperusteiseen syrjintään. Sosiaaliturvauudistuksessa tulee huomioida, että rakenteellisessa ja toiminnallisessa uudistuksessa turvataan saamelaisten mahdollisuus ansaita toimeentulonsa perinteisillä elinkeinoilla lainsäädännön ja toimeenpanon sitä estämättä.

Lausuntopyynnön kysymys nr.5:

Moniperusteisella syrjinnällä tarkoitetaan syrjinnän kohteeksi joutumista sukupuolen ja jonkin muun ominaisuuden perusteella. Se voi olla myös rakenteellista. **Mitkä moniperusteisen syrjinnän kysymykset mielestänne pitäisi ehdottomasti käsitellä selonteossa?**

1. Tiedontuotanto ja tiedolla johtaminen

Saamelaisia koskevan tilasto- ja rekisteri sekä tasa-arvoa koskevan tutkimustiedon puute altistaa moniperusteisen syrjinnän toteutumiseen ja asettaa saamelaiset heikompaan asemaan päätöksenteossa ja asioiden valmistelussa. Tiedolla johtamisen edellytyksenä on vertailukelpoisen ja ajantasaisen tiedon saatavuus. Saamelaisväestön osalta tällaista tietoa on vain rajallisesti saatavilla ja monilta osa-alueilta se puuttuu kokonaan, mm. kulttuuriperintö, sosiaali- ja terveystiedot sekä tiedot saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittajien määrästä ja elinkeinojen merkityksestä aluetaloudessa. Saamen kieleen ja kulttuuriin erityisellä tavalla vaikuttavat asioiden valmistelu ja päätöksenteko tulee tapahtua saamelaisen yhteiskunnan, kielen ja kulttuurin lähtökohdista, jotta vaikutusarvioinnissa ja sen seuraamisessa tunnistetaan saamen kieltä ja kulttuuria heikentävät lainsäädäntö-, rahoitus- ja hallintomekanismit. Saamen kieleen ja kulttuuriin liittyvät erityispiirteet tulee huomioida erityisperusteena kehitettäessä valtionrahoitteista tutkimusta. Tiedontuotannossa lähtökohtana on Saamelaiskäräjien ja kolttasaamelaisten osalta Kolttien kyläkokouksen

antamaa vapaa, tietoon perustuva ennakkosuostumus⁸. Lisäksi saamelaisten perinteinen tieto tulee ottaa yhdenvertaisesti huomioon tutkitun tiedon ohella, kun tehdään päätöksiä, joilla on vaikutusta saamelaisten oikeuteen harjoittaa kieltään ja kulttuuriaan.

2. Saamelaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asema

Etniseen vähemmistöön ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien henkilöiden kohtaamaa arkipäivän ja rakenteellista syrjintää tulee tunnistaa, tunnustaa, ehkäistä ja puuttua. Moneen vähemmistöön kuulumisen altistaa moniperusteiselle syrjinnälle ja tietoisuutta tästä pitäisi lisätä kaikilla tasoilla, niin yhteisön sisällä, oppilaitoksissa kuin palveluissa. Vähemmistön asemassa olevan sukupuoli-identiteetin ja seksuaalisen suuntautumisen osalta tulee murtaa negatiivinen leimautuminen. Rakenteelliseen syrjintään tulee ehkäistä siten, että saamenkielinen henkilö saa riittävästi omakielistä tietoa ja kulttuurilähtöistä palvelua.

3. Kulttuurinmukainen ja saamenkielinen tiedonsaanti ja asiointi viranomaisissa

Omakielinen tiedonsaannin, asiointin ja materiaalin puute altistaa saamelaiset moniperusteiselle rakenteelliselle syrjinnälle. Saamen kielilaissa (1086/2003) säädetään, milloin henkilöllä on oikeus käyttää saamen kieltä asiointissa. Palvelut on järjestettävä siten, että omakielisen palvelun saaminen ei tuota asiakkaalle lisävaivaa tai tilannetta, jossa asiakas joutuu niitä erikseen pyytämään tai vaatimaan. Saamelaisten kotiseutualueella viranomaisissa asioidessa on oikeus käyttää suomea tai saamea. Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden sujuvuutta tulisi edistää lisäämällä palveluissa käytettävän saamenkielisen materiaalin saatavuutta (ohjeistus-, neuvonta-, lomakemateriaali sekä testit). Sähköisissä järjestelmissä tulisi edistää saamenkielinen asiointi sekä asiakas- ja palveluohjautumista. Saamenkielisten ja kulttuurin mukaisten palveluiden saatavuutta tulisi edistää suunnitelmallisilla toimilla.

4. Saamelaisten naisten aseman kehittäminen

Saamelaisten naisten asemaa tulee kehittää muun muassa kannustamalla heitä saamelaisten perinteisten elinkeinojen pariin sekä luomalla nykyistä parempia edellytyksiä sille, että naiset voivat toimia perinteisen elinkeinon harjoittajina. Tällä hetkellä saamelaisten perinteiset elinkeinot ovat miesvaltaisia ja elinkeinojen haasteena on mm. tulevaisuuden epävarmuus ja saamelaisnuorten poismuutto saamelaisten kotiseutualueelta. Erityiset toimenpiteet saamelaisten naisten kannustamiseksi perinteisten elinkeinojen pariin ovat tarpeen sekä sukupuolten välisen tasa-arvon että elinkeinojen jatkuvuuden turvaamiseksi. Naisten asemaa saamelaisten perinteisissä elinkeinoissa voidaan parantaa muun muassa uudistamalla poronhoitajien sijaisapulakia niin, että saamelaisella naisella on mahdollisuus saada sijaisapua poronhoitotöihin raskauden, synnytyksen ja lapsen hoidon ajaksi. Saamelaisnaisten asemaan on syytä kiinnittää huomiota myös sosiaali- ja terveyspalveluissa, kuten lisäämällä saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten perhe-, äitiys- ja neuvolapalveluiden saatavuutta.

5. Saamelaisten miesten asema

Saamelaisten naisten tavoin myös saamelaiset miehet kokevat moniperusteista syrjintää. Saatavilla olevan tiedon mukaan itsemurhiin kuolee huomattavasti enemmän mies- kuin

⁸ Menettely saamelaisen vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevista tutkimushankkeista sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon. Saamelaiskäräjien hallitus 24.11.2016. <https://www.samediggi.fi/tutkimuseettinen-menettelyohje/>

naispuolisia saamelaisia⁹. Saamelaiset miehet muodostavat merkittävän riskiryhmän itsemurhakuolleisuudessa¹⁰. Saamelaismiehille on kohdistettava erityisiä toimia mm. henkisen hyvinvoinnin parantamiseksi.

6. Saamelaisten vammaisten asema

Alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen 21 artiklan mukaan alkuperäiskansoilla on syrjimätön oikeus taloudellisten ja sosiaalisten olojensa parantamiseen muun muassa koulutuksen, työllisyyden, ammatillisen koulutuksen ja uudelleen koulutuksen, asumisen, puhtaanapidon, terveyden ja sosiaaliturvan aloilla. Julistus mainitsee vammaiset henkilöt yhdeksi erityisryhmäksi, jonka oikeuksien ja erityistarpeiden toteutumiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Henkilön asuinympäristöstä johtuvat erityistarpeet pitää ottaa huomioon, jotta myös saamelaiset vammaiset henkilöt pystyisivät aidosti elämään osana saamelaisyhteisöä. Saamelaisilla oikeus kulttuuriin kytkeytyy elinkeinon harjoittamisen lisäksi vahvasti myös yhteisöllisyyteen ja omaan yhteisöön kuulumiseen. Tämän oikeuden toteutumiseen liittyvät keskeisesti esteettömyys, kuljetuspalvelut ja apuvälineet. Esimerkiksi saamelaisten vammaisten lasten ja nuorten kohdalla palvelujen toteuttamisessa olisi otettava huomioon heidän oikeutensa kasvaa oman kulttuurinsa ja yhteisönsä jäseniksi. Saamelaisen vammaisen henkilön osallistumista ja osallisuutta pitää tukea kieli- ja kulttuuritaustan edellyttämällä tavalla. Tämä edellyttää, että palvelutarvetta arvioivalla ja palvelusuunnitelman tekävällä henkilöstöllä on riittävästi kielellistä ja kulttuurista osaamista.

7. Saamelaislapset – ja nuoret

Saamelaislasten- ja nuorten perustuslaillinen oikeus oman kielen ja kulttuurin harjoittamiseen ei toteudu kaikilta osin. Saamelaislasten -ja nuorten asemaa tulisi kehittää niin opetuksen, perinteisiin elinkeinoihin osallistumisen kuin yhteiskunnallisen vaikuttamisen näkökulmasta. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvat saamelaislapset ja -nuoret tarvitsevat erityistä tukea saamelaisidentiteetin vahvistamiseksi ja kielen ja kulttuurin säilyttämiseksi. Saamelaisnuorten yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen liittyy tasa-arvon näkökulmasta haasteita. Saamelaisnuorille suunnattuja osallistumisen välineitä on tarpeen kehittää. Saamelaisnuoret kohtaavat myös arkipäivässään syrjintää ja häirintää. Erityisesti sosiaalinen media on lisännyt tai nostanut esille saamelaisvastaisia ilmiöitä. Saamelaisnuorten kokemaa vihapuhetta ja syrjintää voitaisiin ehkäistä lisäämällä tietoa saamelaisista ja tuomalla saamelaiset näkyväksi esimerkiksi opetussuunnitelman perusteissa.

Anni Koivisto
I varapuheenjohtaja

Anne Länsman-Magga
sosiaali- ja terveystieteiden

Lausunnon valmisteluun ovat osallistuneet elinkeinosihteeri Sarita Kämäräinen, kansainvälisten asioiden sihteeri Inka-Saara Artijeff ja nuorisosihteeri Elli-Marja Hetta
Saamelaiskäräjien I varapuheenjohtaja hyväksyi lausunnon 29.1.2021

⁹ Young ym 2015. Suicide in circumpolar regions: an introduction and overview. Int J Circumpolar Health. 2015;74:27349; Soininen & Pukkola 2008. Mortality of the Sami in northern Finland 1979-2005. Int J Circumpolar Health. 2008;67(1):43-55; Silviken ym 2006. Suicide among indigenous Sami in Arctic Norway, 1970-1998. Eur J Epidemiol. 2006;21(9):707-13; Hassler ym 2005. Causes of death in the Sami population of Sweden, 1961-2000. Int J Epidemiol. 2005;34(3):623-9; Stoor 2020. Suicide among Sámi-Cultural meanings of suicide and intervention for suicide prevention in Nordic parts of Sápmi.

¹⁰ Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa asuvien saamelaisten itsemurhien ehkäisy-suunnitelma 2017. Saamelaisten kansallinen osaamiskeskus -psykkinen terveys- ja päihdehuolto & Saamelaisneuvosto.